

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 14.03.2025

Kabul Tarihi: 30.04.2025

Article Type: Research article

Submitted: 14.03.2025

Accepted: 30.04.2025

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1658221>

Nevzat KALAYCIOĞLU¹

KAZIM KARABEKİR VE ALFRED RAWLINSON ARASINDAKİ SİLAH MÜCADELESİ

Öz: Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin görevlendirdiği Alfred Rawlinson ve diğer İngiliz temsilcilerin Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesinde yaptıkları faaliyetleri değerlendirmek, Osmanlı Devleti'ne ait olan silah ve mühimmatın toplanmasının arkasındaki gerçek niyeti ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Mütarekesi şartlarının gereği olarak Trabzon ve Erzurum bölgelerinde uygulanan silah toplama çabaları ele alınmıştır. Literatür tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, Rawlinson'un Ermeni bölgesine yaptığı ziyaretlerde üst düzey sivil ve askeri yetkililerle görüşmesi, raporlar sunması ve Ermeniler ile ilgili yaptığı açıklamaları, kurulması düşünülen Ermeni devletinin zeminini oluşturmaya hizmet ettiğini ön plana çıkarmıştır. Bu hizmet ile Türk ordusunu sadece jandarma gücü ile bırakıp, Rum ve Ermeni azınlıkları daha güçlü pozisyona getirme çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Milli Mücadele'nin hemen başında Kazım Karabekir Paşa'nın göstermiş olduğu kararlı tutum, azınlıkların Türklere karşı güçlenmesinin önüne geçerek beklentilere büyük bir

¹ Öğretim Görevlisi, nevk61@gmail.com , Ondokuz Mayıs Üniversitesi , ORCID
<https://orcid.org/0009-0008-3199-5991>

darbe vurmuştur. Böylece, Türk birliklerinin silah ve mühimmat gücü korunarak Milli Mücadele başlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazım Karabekir, Rawlinson, Erzurum, Türk, Ermeni, İngiliz

Arms Struggle Between Kazım Karabekir Pasha and Lieutenant Colonel Alfred Rawlinson

Abstract: The aim of this study is to evaluate the activities of Alfred Rawlinson and other British representatives appointed by England after the First World War in the northeastern region of Anatolia and to reveal the real intention behind the collection of weapons and ammunition belonging to the Ottoman Empire. For this reason, the arms collection efforts implemented in the Trabzon and Erzurum regions as required by the conditions of the Armistice of Mudros signed by the Ottoman Empire with the Allied Powers are discussed. In this study, where the literature review method was used, it was highlighted that Rawlinson's visits to the Armenian region, his meetings with high-level civilian and military officials, his presentation of reports, and his statements about Armenians served to lay the groundwork for the Armenian state that was planned to be established. With this service, he left the Türkiye army with only the gendarmerie force and concentrated on efforts to bring the Greek and Armenian minorities into a stronger position. The determined attitude shown by Kazım Karabekir Pasha at the very beginning of the War of Independence dealt a great blow to expectations by preventing the minorities from gaining strength against the Turks. Thus, the War of Independence was started while preserving the weapons and ammunition power of the Türkiye troops.

Keywords: Kazım Karabekir, Rawlinson, Erzurum, Türkiye, Armenian, British

Extended Summary

Purpose: The purpose of this investigation is to evaluate the activities of Lieutenant Colonel Rawlinson and other British representatives in the Trabzon and Erzurum regions, to determine the real intention behind the collection of weapons and ammunition belonging to Turkish troops, and to reveal possible subsequent developments.

Problem: After the Armistice of Mudros, the General Staff of the Ottoman Empire did not trust Britain, which wanted the weapons and ammunition to be collected and kept under its direct control. Because the British had implemented practices contrary to the Armistice in the provinces they occupied. There were suspicions on the Turkish side that these weapons would be used for different purposes. These suspicions were proven right when the British confiscated the Turkish weapons collected in Batumi after the war and withheld most of the army's supplies. While Rawlinson was conducting a census of Turkish weapons and ammunition in Trabzon, he received a "Sultan's Decree" from Istanbul and a "duty document" from the Ministry of War, which paved the way for him to insist on his work in the region. During his time in Erzurum, Rawlinson traveled to Kars and Tbilisi from time to time, met with his chief, General Beach, and submitted reports to his commanders in Istanbul. The British representative held meetings with Kurdish and Armenian officials in the border region for approximately two weeks before the National Congress convened in Erzurum and also followed up on the railway repairs in the Armenian region. The developments resulted in the seizure of a train loaded with weapons and ammunition that arrived in the border region at the end of a two-week period by Turkish villagers in Zivin.

Method: The activities carried out in the Trabzon and Erzurum regions regarding the collection of Turkish weapons as required by the Armistice of Mudros were examined through a literature review method; the memoirs of the people who were directly involved in the developments, the publications and official correspondence of the General Staff Presidency, and personal publications that discussed these events were used as sources, and the developments that took place in the specified period were evaluated.

Findings: Although the British announced that the weapons and ammunition belonging to the Turkish army would be sent from the Armenian region to Batumi and from there to Istanbul, it is understood from previous practices that these weapons would be used against the Turks. The first step of this process began when the British forces landed in Batumi at the end of December 1918 and distributed the weapons belonging to Turkish soldiers to Armenian soldiers. Again, tons of grain, including the army weights gathered here, were detained by the British in violation of the terms of the Armistice. During the same period, the Georgian Government seized Turkish weapons that were prepared to be sent to the Armenians. After Rawlinson arrived in the Erzurum region, the large number of supplies sent by the British from Tbilisi for their personnel were

destroyed in the Armenian region. In these developments, the transportation of weapons to be sent from Erzurum was planned with the support of Armenian soldiers, without Turkish protection. During the weapons search and inspection activities in Trabzon, the British representative went for a drive in his car and detected a large number of Russian weapons and ammunition, as if he had placed them there with his own hands. Rawlinson's desire to direct Kazım Karabekir Pasha to organize an operation against the Bolsheviks in the first days of his work in the region reveals the breadth of British politics.

Conclusion: It is understood from the developments that the reason behind the Allied Powers' desire to collect the weapons and ammunition belonging to the Ottoman army was to leave the Turkish army with only the gendarmerie force and to put the Greek and Armenian minorities they supported in Anatolia in a stronger position. Rawlinson's visits to the Armenian region, his meetings with high-level civilian and military officials, and his presentation of reports from the region to his superiors, show that his unofficial duty was to lay the groundwork for the Armenian state that was planned to be established. The resistance shown by Kazım Karabekir Pasha against the practice of collecting weapons and ammunition before the War of Independence not only prevented the minorities from gaining strength but also dealt a heavy blow to their expectations. By preserving the strength of the Turkish army, successful results were achieved in the wars against the Armenians approximately one year later. Thus, the borders before the War of 93 were returned. Another important fact is that after the borders were determined with the Armenians, a significant portion of the military units were transferred to the Western Front, resulting in victory in the fight against the Allied Powers and the Greeks. As a result, the struggle to not provide weapons and ammunition under the leadership of Kazım Karabekir Pasha significantly contributed to the power of the Turkish nation and its armies.

GİRİŞ

(ATAD)

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki uluslararası ilişkilerde, insanlığın özlediği barış ve huzur ortamı yoktu. Teknoloji ve hayat standartlarındaki gelişmeler, güçlü ülkeleri zaman içinde emperyalizme ve saldırganlığa yöneltti. Bu ortamda uluslararası teşkilatlanmaların da yapılmaması, ülkeleri üstün olma hırsıyla savaflara sevk etti.² Birinci Dünya Savaşı devam ederken Rusya'da Çar yönetiminin devrilmesi sonrasında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince, Elviye-i Selase (Batum, Kars, Ardahan) illerinin Türklere bırakılmasıyla Osmanlı ordusu Batum'a ulaşmıştır. Bu antlaşmaya taraf olan Almanya ise Bolşevik İhtilalini fırsat bilerek Kafkasya'da etkili olmaya çalışmış ancak gelişmeler buna fırsat vermemiştir. Savaşın son yıllarında Rusya'da gelişen olaylar, İtilaf Devletlerinden İngiltere'yi de harekete geçirmiş fakat Karadeniz'deki Türk ve Alman hakimiyeti, İngilizleri Kafkasya'ya ulaşmak için İran üzerinden Hazar Denizi'ni kullanmaya mecbur bırakmıştır.³ Savaş sonrasında yapılan Paris Barış Anlaşması başarısız, çıkarlar üzerine kurulu, tarihi gelişmeleri hesaba katmayan düzenlemelerden oluşuyordu. Bu anlaşmada kabul edilen düzenlemeler, savaş öncesindeki temel sorunları çözemediği gibi yeni savaflara yol açacak şartlardan oluşuyordu.⁴

Savaş sonrasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte harekete geçen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin silah ve mühimmatını toplayarak onu tamamen etkisiz kılma faaliyetlerine yöneldiler.⁵ Öyle ki ateşkes anlaşması sonrasında barış anlaşması yapılmadan, hızlı bir şekilde silah toplama uygulamasına başlamışlardır.⁶ Alfred Rawlinson, Trabzon'a geldiğinde askeri birliklerin silah denetimine bu ilden başlamış ve İngiliz istihbarat subayı Crawford'tan isteklerde bulunmuştur.⁷ Osmanlı Devleti, savaş sonrasında silah

² Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, İstanbul 2012, s. 646.

³ Alfred Rawlinson, *Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları*, Çev. Cengiz İ. Çay, Haz. Abdülhaluk Çay, T&K Yayınları, İstiklal Matbaası, İstanbul 2016, s. 32-33. Ayrıca bkz. İngilizlerin, Bolşevik İhtilali sonrasında Almanya ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de ve Kafkasya'daki hakimiyetini kırmak için geliştirdikleri projelerden biri Gürcü ve Ermenilerin desteklenip güçlendirilmesi idi. İngilizler bu planlamayla, güçlendirilecek olan Ermeni ordusunu bölge coğrafyasında kullanmayı amaçlıyorlardı. K. Tuncer Çağlayan, "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri," *Belleten*, C. LXIV, S. 240, TTK Yayını, Ankara 2001, s. 500-502.

⁴ Sander, a.g.e., s. 757.

⁵ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)*, Emel Yayınları, Ankara 1977, s. 475-476.

⁶ *Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, s. 31.

⁷ Rawlinson, a.g.e., s. 204.

ve cephanesini kendi depolarında tutmak istemesine karşılık İtilaf Devletleri silahların tamamını ya da top kamaları, mekanizmalar, kapak takımları, sürgü kolu gibi malzemelerin çıkarılarak kendi denetimlerindeki depolara gönderilmesini istemişlerdir. İtilaf Devletlerinin bu isteği, On beşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın direnmesiyle engellenmiştir. Karabekir Paşa'nın 1919 Mayıs ayında başlattığı bu direniş, aynı yılın Ekim ayına kadar devam etmiş ve Damat Ferit Paşa Kabinesinin istifasından sonra İngilizlerin silah toplama gücü kırılmıştır.⁸

İtilaf Devletleri, Türk ordularının silah ve mühimmatını toplayıp depolama amacıyla olduklarını açıklasalar da bu askeri malzemenin Türk birliklerinden alınıp Ermeni askerlerine verilmesi olayları, İngilizlerin Batum'a geldiği 1918 yılı Aralık ayı sonunda başlamıştır.⁹ Türk ve yabancı araştırmacılar, bu konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda Erzurum'da toplanmak istenen silahların Ermenilere verileceğinden söz etmişlerdir. Bu durumu ortaya koyan kaynakların arasında, Rawlinson'un kendi hatıralarını yazdığı "Ortadoğu Hatıraları" adlı eserini de görmek gerekir. Çünkü bu eserde açıklanan pek çok olay, sevk edilecek olan silah ve cephanenin Ermeni bölgesinde kaybolacağını ya da yok edileceğini ortaya koymaktadır.

Rawlinson, savaş devam ederken İran üzerinden Bakü'ye giderek orada Türk birliğinden firar eden bir Ermeni subayının da yardımıyla İran'a silah kaçırmış, savaş sonrasında ise Erzurum'daki görevi sırasında Ermeni bölgesine sıklıkla gidip gelmiş, Kars ve Tiflis'te Ermeni tarafı ile yoğun görüşmeler yapmıştır.¹⁰ Rawlinson'un bölgedeki faaliyetlerinin arka planı üzerine yeterli çalışma yapılmaması, bu çalışmanın yapılmasındaki temel esası oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, sadece silah ve mühimmat toplanması konusunda ilgili tarafların görüşmeleri ile Rawlinson'un bölgede yaptığı faaliyetler değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu inceleme, Türk birliklerine ait olan silahların toplanması sonrasında oluşabilecek gelişmelere cevap verebilmek amaçlı olmuştur. Bölgede

⁸ Selçuk Ural, "İngiltere'nin Mondros Mütarekesi'nin 20. Maddesi'ne Aykırı Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 44, Ankara 2009, s. 738-740.

⁹ *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 239.

¹⁰ Rawlinson, a.g.e., s. 120, 192.

silahların toplanması üzerine yapılan faaliyetler literatür taraması yöntemiyle ele alınıp; yaşanan gelişmelerin bizzat içerisinde bulunan kişilerin hatıratları, Genel Kurmay Başkanlığı yayınları ve resmi yazışmaları ile bu olayların ele alındığı kişisel yayınlar kaynak olarak kullanılarak bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Kafkasya’da Genel Durum

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Rusya Devleti’nin yaşadığı Bolşevik İhtilali sonucunda Rus ordusunun Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden çekilmesiyle, Osmanlı ordusu Karadeniz sahilinde Batum’a Kafkasya’da ise Bakü’ye kadar ulaşmıştır. Kafkasya Bölgesi’nde Rus hakimiyetinin kaybolacağını düşünen İngiltere, bölgedeki kaynaklardan pay alabilmek için siyasi ve askeri faaliyetlere başlamıştır. Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ve Almanların da savaşı kaybetmesiyle İngilizler, Kafkasya’da hakimiyeti ele geçirmek için istihbarat ağırlıklı çalışmalarına hız vermişlerdir.

İngiltere Genelkurmay Başkanlığından aldığı talimatla, 2 Mayıs 1918 tarihinde Londra’dan ayrılarak İran üzerinden Bakü’ye giden Yarbay Alfred Rawlinson, bu tarih itibarıyla “Gizli Ordu” bünyesinde istihbarat görevine başlamıştır. Rawlinson, Bakü’de Türk ordusundan firar eden bir Ermeni subayının da yardımıyla önemli miktardaki silah ve cephaneyi, Türklerin eline geçmeden “Ermeni” adlı 200 tonluk bir gemiye yükleyip 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü limanından çıkarmış ve İran’ın Enzeli limanına ulaştırmıştır.¹¹ Savaşın devam ettiği bu süreçte Türk ordusunun Kafkasya’da üstünlüğü elinde tutması sebebiyle, İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerini İran üzerinden yürüttüğünü görmektediriz.

Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte Kafkasya cephesindeki Osmanlı ordusu Batum’da toplanmaya başlamıştır. Askeri birliklerin ve ordu ağırlıklarının sevkıyatı yapılmaktayken, İngilizler 18 Aralık 1918 tarihinde Thescüs adlı savaş muhribiyle Batum limanına girmiş, 24 Aralık’ta ise 27. İngiliz Tümeni aynı limana gelmiştir. Karaya çıkan İngiliz Tümen Komutanı General G. Forestier Walker, General Cooke Collis’i Batum Askeri Valisi olarak atamıştır. Bu sırada, Anadolu’ya çekilmek üzere Batum’da toplanan Türk kuvvetlerinin sayısı 25.000 kişiye ulaşmıştı. Batum’u işgal eden İngiliz kuvvetleri; Türk birliklerini kışlarından dışarı çıkarmış, depolardaki malzeme ve teçhizata el koymuş, bina ve kışlaları işgal etmişlerdir. Daha sonra Türklere ait olan ambarları kırarak

¹¹ Rawlinson, a.g.e., s. 31-33, 120,130.

istedikleri eşyaları aldıktan sonra, Türk askerlerinin üzerlerindeki eşya, silah ve teçhizatı da alarak Ermeni askerlere dağıtmışlardır. Batum'da Türk birliklerinden gasp edilen silah ve cephane miktarı: 48 top, 4.465 tüfek, 13.000 sandık piyade cephanesi ve 13.000 top mermisidir.¹² Yine Batum'da gerçekleşen bir başka olayda ise Ermenistan'a gönderilmek üzere hazırlanan silah ve cephane, Gürcü Hükümeti tarafından zorla alıkonulmuştur.¹³ Batum'da gerçekleşen bu olaylar, daha sonra Erzurum bölgesinde gerçekleşecek olan silahsızlanma mücadelesi ile aynı mekanda olmasa da olayın taraflarının aynı olması, gerçek amacın belirlenmesinde önemli bir kaynak bilgisi oluşturmaktadır.

Mondros Mütarekesi sonrasında harekete geçen İngilizler, Kars-Nahçıvan bölgesini barış yapıncaya kadar işgal edeceklerini açıklamışlar, 1919 yılının başında Nahçıvan'ı, 13 Nisan 1919 tarihinde ise Kars Güneybatı Kafkasya Hükümeti'ni dağıtarak buraların idaresini Ermenilere bırakmışlardır.¹⁴ Bölgede Ermeni nüfusunu etkin kılma faaliyetleri, dünya savaşı devam ederken de Ruslar tarafından da uygulanmıştır. Rus işgali sırasında Türk topraklarındaki sivil yönetimlere Ermeni idareciler atanmış ve Rusya'dan getirilen çok sayıda Ermeni nüfusu buralara iskan ettirilmiştir.¹⁵ Ermeniler, emperyalist koruyucuları aracılığıyla Türk toprakları üzerinde haksız taleplerini yaparken başta demografik yapı ve etnik faktör gibi değerleri dikkate almadan isteklerde bulunmuşlardır.¹⁶

Osmanlı ordularına ait olan silah ve mühimmatın toplanma faaliyetleri Mondros Mütarekesi gereği yapılmaktaydı. Mütareke'nin 20. Maddesi şöyledir: "*Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, esliha, cephane, ve nakliye vasıtalarının tarz-*

¹² *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, a.g.e., s. 234-239.

¹³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, C. 1, İstanbul 2022, s. 488.

¹⁴ *Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C. 3, Ankara 1995, s. 70, 78. Ayrıca bkz. *Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921)*, Haz. Nurgül (Akgül) Erdaş, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 55.

¹⁵ Enis Şahin, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Araştırmaları (1917-1918)*, TTK, Ankara 2002, s. 172-173.

¹⁶ İsmail Özçelik, "Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi", *Ullakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 11, Ankara 2017, s. 658.

ı istimaline (kullanımına) dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır".¹⁷ Osmanlı Devleti Genelkurmayı, bu madde gereğince fazla silah ve mühimmatın doğrudan kendi kontrolünde tutulmasını isteyen İngiltere'ye güven duymamıştır. Çünkü İngilizler, işgal ettikleri vilayetlerde Mütarekeye aykırı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türk tarafında ise silahlar İngilizlere teslim edilse bile bu silahların farklı amaçlar için kullanılacağı yönünde büyük kuşku vardı. İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin 20. maddesini anlamaya aykırı olarak genişletip Elviye-i Selase'de Türk ordusuna ait olan iaşenin, doğu vilayetlerine yapılan naklini büyük ölçüde durdurarak erzakın taşınmasını engellemişlerdir.¹⁸

2. Yarbay Alfred Rawlinson ve Kazım Karabekir Paşa Anadolu'da

Savaş bittiğinde İran'dan ülkesine dönen Yarbay Rawlinson, "*Selanik Seferi Kuvvetleri Genel Kurmay İstihbaratı Gizli Servis Subayı*" olarak yeni görevine atanmıştır. 15 Şubat 1919 tarihinde İngiltere'den ayrılan Rawlinson önce Selanik'e daha sonra İstanbul'a gelmiş, burada İngiliz Başkumandanlığından aldığı emirle Kafkasya istihbaratından sorumlu General Beach ile çalışmak üzere deniz yoluyla Batum'a hareket etmiştir. İngiliz temsilcinin bulunduğu gemi Samsun limanına 200 asker çıkardıktan sonra 10 Mart'ta Batum limanına ulaşmış ve aynı gün General Cory ile beraber Tiflis'teki görev yerine gitmiştir.¹⁹

Mondros Mütarekesi gereği Osmanlı ordusunun doğu bölgesindeki askerlerini terhis etmek, silahlarını teslim almak ve gereken denetimleri yapmak göreviyle 11 Nisan'da toplam on altı kişilik ekibiyle beraber Batum'dan ayrılarak Trabzon'a gelmiştir. İngiliz temsilcisi, bu ilde Garnizon Komutanına resmi maksadını bildirerek Erzurum'daki Ordu Komutanlığıyla temas kurulmasını istemiştir. Trabzon'da görev yapan Yüzbaşı Crawford ile görüşen Rawlinson, askeri birliklere ait silahların sayımına başlamış, daha sonra İstanbul'dan gelen "Sultan Fermanı" ve Türk Harbiye Nezaretinden istenen vazife belgesini de alarak 18 Nisan'da Erzurum'a hareket etmiştir.²⁰ Rawlinson, ekibiyle beraber 22 Nisan 1919 tarihinde Erzurum'a ulaşmıştır.²¹

¹⁷ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. IV, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 323.

¹⁸ Ural, a.g.m., s. 714-716.

¹⁹ Rawlinson, a.g.e., s. 155-156, 171-172.

²⁰ Rawlinson, a.g.e., s. 203-204.

²¹ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Emek Matbaacılık, Ankara 1946, s.59.

Lord Kinross “Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu” adlı çalışmasında Alfred Rawlinson’un Erzurum’a gelme amacını, Türk ordusunun silah ve mühimmatını toplamanın yanı sıra kurulması düşünülen Ermenistan devletinin alt yapısını oluşturmak olarak açıklamaktadır.²² İstiklal Harbi’ne katılmış olan edebiyatçı yazar Halide Edip Adıvar ise “Türk’ün Ateşle İmtihanı” adlı eserinde, Rawlinson’un görevi için Anadolu’daki gelişmeleri yakından takip etmek, Türk silah ve mühimmatını toplayıp Kafkasya Ermenilerine göndermek olduğunu belirtmiştir.²³

Bu sırada İstanbul’da bulunan Kazım Karabekir Paşa, 5 Nisan 1919 tarihi itibarıyla Erzurum Onbeşinci Kolordu Komutanlığı görevine atanmıştır. 19 Nisan’da Trabzon’a gelen Karabekir Paşa, buraya kendinden önce gelen Alfred Rawlinson’un Trabzon Dokuzuncu Fırka Komutanı Miralay Rüştü Bey’e değil de doğrudan fırkalara ve Trabzon’daki Mevki Kumandanlığına tebligatlar göndererek silahların toplanması emri verdiğini öğrenmiştir.²⁴ Paşa, Trabzon’da kıtaatının kendisinden emir alacağını, sualleri kendisinin soracağını birliklerine bildirmiş ve bu durumu Erzurum’a giden Rawlinson’a da yazmıştır.²⁵ Bu sırada Trabzon’a gelen İngiliz subayı Farrell, Karabekir Paşa’ya yaptığı ziyarette fazla silahların kama ve mekanizmalarını istemiştir. Bu istek üzerine Farrell’i oyalayan Karabekir Paşa, var olan silahları bulundukları yerlerden başka yerlere aktararak İngiliz subaya Trabzon’da fazla silah olmadığını bildirmiştir.²⁶ Kazım Karabekir Paşa, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti heyetiyle de görüşerek onları dinlemiş ve “*Vatanımızı ancak silah kuvvetiyle kurtarabiliriz. Bunun için de evvela silahlarımızı vermeyeceğiz*”²⁷ diyerek bu heyeti hazırlıklı olmaya davet etmiştir.

²² Lord Kinross, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 246.

²³ Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1987, s. 43.

²⁴ İsmail Akbal, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon’da Muhalefet*, Serander Yayınları, Trabzon 2008, s. 105.

²⁵ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 16-20.

²⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2011, s.32.

²⁷ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Sinan Matbaası ve Yayınevi, İstanbul 1933-1951, s. 49. Ayrıca bkz. Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, TTK Yayını, Ankara 1991, s.56.

Görüldüğü gibi Kazım Karabekir ve Alfred Rawlinson arasında yaşanan silah mücadelesi, daha birbirlerini tanımadan Trabzon'da başlamıştır.

3. Silah Mühimmat Denetimleri ve Sevk Hazırlıkları

Yarbay Rawlinson, Erzurum'a geldikten sonra 23 Nisan'da Vali ve ordu komutan vekilini ziyaret etmiş, Sultan'ın fermanını göstererek asker yoklama defterleri ve askeri levazımı iki gün boyunca denetlemiştir. İlk etapta istediği bilgileri alan Rawlinson, üstlerine rapor sunmak üzere Kars'a hareket etmiş ve 28 Nisan'da şefi General Beach ile görüşmüştür. İngiliz temsilci, Erzurum'da elde ettiği denetim sonuçlarını kendisine aktarmış ve ayrıca bu bilgileri telgraf ile İstanbul'a bildirmiştir. Buradan yeni haberler öğrendiğini ifade eden Rawlinson, Kars'ta yaptığı bu görüşmelerde Türk askerlerinin terhisi ve her türlü silahın Erzurum'dan dışarı çıkarılması talimatıyla²⁸ geri dönmüştür.

Kars'tan Erzurum'a 3 Mayıs 1919 tarihinde dönen Rawlinson, 4 Mayıs'ta Kazım Karabekir Paşa'yı ziyaret etmiştir. Fransızca görüştüklerini belirten Karabekir Paşa, İngiliz temsilciye vazifesini sormuştur. O da *"Doğu bölgesinde Mütareke şartlarının uygulanmasını takip etmek"* cevabını vermiş, Karabekir Paşa ise *"Bundan sonra arzunuzu bana söylersiniz fakat herhangi icraya ait bir iş mutlaka Harbiye Nezaretinden emir gelmesiyle olur"* karşılığını vermiştir. Kazım Karabekir hemen arkasından bölgedeki Ermeni mezalimini dile getirerek Erzurum halkının çok sinirli olduğunu, ordunun silahlarının toplandığı açıklamasının tehlike yaratacağını ifade etmiş, Rawlinson da biraz düşündükten sonra bunu olumlu karşılamıştır. Sonrasında ise Karabekir Paşa, aralarındaki işler için kendisine bir irtibat subayı verebileceğini söylemiş *"Yalnız İngilizce bilenimiz yoktur Fransızca bilen birini bulurum"* teklifini, Rawlinson memnuniyetle kabul etmiştir. Karabekir Paşa, Fransızcanın yanı sıra özellikle İngilizce bilen bir subayı Rawlinson'un karargahına göndermiş ve daha sonra bu irtibat subayından önemli ölçüde faydalanmıştır. Kazım Karabekir, Ertesi gün (5 Mayıs) İngiliz yarbaya iadeyi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Rawlinson, sözü Bolşevik yayılmacılığına getirmiş ve bunlara karşı Kafkasya'ya öncelikli olarak bir hareket yapılmasını ima ederek, Karabekir Paşa'yı bu yönde etkilemeye çalışmıştır.²⁹ Görüldüğü gibi Rawlinson, Kazım Karabekir Paşa'yı ordusuyla birlikte bölgeden uzaklaştırmaya ve Türk ordusunu yeni bir çıkmazın içine sürüklemeye çalışmıştır. Karabekir Paşa bu tuzağa düşmediği gibi ayrıca Rawlinson ile gelişecek ilişkilerinin daha

²⁸ Rawlinson, a.g.e., s. 215-217.

²⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 22-24.

ilk adımında önlem almış ve özellikle Kolordu'ya yönelik istihbarat bilgileri elde edebileceği ortamı hazırlamıştır.

Silah toplama sürecinde, bölgede Ruslardan geri kalan eslihanın toplanması işlemleriyle de İngilizler ilgilenmiştir.³⁰ Toplanacak olan silahlar, 15. Kolordunun silahlarıyla birlikte sevk edilmek istenmiş ancak Türk tarafı, Trabzon'a sevki istenen civar depolardaki Rus silahlarını Anadolu'nun iç bölgelerine gönderiyordu. Bu süreçte İstanbul'daki İngiliz karargahı, silah sevkiyatını yerinde görmek için bölgeye bir Rus albayı ve iki yüzbaşı göndermiştir. Bu heyete, 13 Mayıs'ta Trabzon'da İngiliz Yüzbaşı Crawford da katılmıştır. İngiliz heyeti, Mevki Komutanlığına müracaatta bulunarak Harşit Irmağının doğusunda Ruslardan kalan askeri ve tıbbi malzemenin miktarını belirlemek için kendilerine ayrıntılı bilgi verilmesini de istemişlerdir. Yüzbaşı Crawford, Mevki Komutanı Yarbay Abdi Bey'i tehditle beraber bu silahların Denikin ordusuna verileceğini açıklamakta sakınca görmemiştir.³¹

Alfred Rawlinson hatıratında, 1919 yılı Mayıs ayı içerisinde Erzurum'da bulunan cephaneliklerde silah sayımının hızlı bir şekilde yapıldığını, doğu sınırında bulunan tümenlerdeki silah sayısı için kendisine bildirilen rakamları kaydettiğini, hava şartlarının düzelmesiyle birlikte belirtilen bu miktarları yerinde doğrulayabileceğini belirtmiştir. Bununla beraber, 500'ün üzerinde top ve 200.000'den fazla top mermisi bulduğunu açıklamış, kendisine verilen talimatlara göre bu topları işlemez hale getirmek, mühimmat ve makineli tüfek sayısını azaltarak toplamda 100.000 kadar olan küçük silah sayısını 3.000 veya toplamda 15.000'e indirme görevi olduğunu ifade etmiştir.³²

³⁰ Trabzon'daki İngiliz subayları, Ruslardan kalan cephane ve askeri tıbbi malzemeleri limanda bulunan bir depoda biriktirerek İstanbul'a taşımaktaydılar. Bir gece Trabzon kayıkçıları tarafından arka duvarından delinerek içindeki malzemeler Erzurum yoluyla Türk birliklerine ulaştırılmıştır. İngiliz temsilcilerin soruşturma isteğine karşılık Trabzon Valisi Hamit Bey, korunması Türklere ait olmayan deponun sorumluluğunu kabul etmemiştir. Bkz. Hikmet Öksüz-Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı Hatıratı Trabzon'un Yakın Tarihi ve Yassıada Mektupları*, Serander Yayınevi, Trabzon 2018, s. 207-208.

³¹ Ural, a.g.m., s. 726-727.

³² Rawlinson, a.g.e., s. 220.

Genel Kurmay yayını olan “Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)” adlı eserde bölgedeki gelişmelerle ilgili olarak şu açıklamalar yapılmıştır: Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı ordusu 1878 Türk-Rus sınırına çekilmesiyle birlikte Ermeniler, sınır ötesinde kalan Türk ve İslamlara karşı saldırıya geçerek katliam ve halkı kaçırma faaliyetlerine başlamışlardır. Bu sırada İngilizler, Türklerin Kars’ta yeni kurduğu “*Güneybatı Kafkasya Hükümeti*”ni dağıtarak bölgeyi Ermenilere bırakmışlardır.³³ Bundan sonra bölgedeki Ermeni saldırıları daha da artış göstermeye başlamış olup İngiliz temsilci Rawlinson ise 15. Kolordunun silah ve cephanesini toplamaya çalışmaktaydı. Bu faaliyetler, Türk tarafında Ermenilerin Erzurum’a getirileceği endişesine sebep olmuştur. Böylece Erzurum halkı ve Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti, Rawlinson’un silah toplamasını ve sevkياتını engelleme çalışmalarını başlatmıştır.³⁴ Tarihçi Yazar Akdes Nimet Kurat da “Türkiye ve Rusya XVIII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)” adlı eserinde Ermenilerin Kars’ı işgal etmelerini ve yaptıkları zulmü açıklamıştır. Kurat, İngilizlerin gözleri önünde İslam ahaliye katliamlar yapıldığını, binlerce Müslümanın öldürüldüğünü ve bu vahşete İngilizlerin seyirci kaldığını ifade etmiştir.³⁵

Yarbay Rawlinson hatıratında, Tiflis’teki istihbarat şefi Beach ile görüşme yapmak üzere Rus sınırına (Kars’a) gittiğini, 3 Haziran’da General Beach ile birlikte Erzurum’a döndüğünü belirtmektedir. Rawlinson bu sırada, kendilerine Tiflis’ten gönderilen malzemelerin tamamının Ermenilere ait olan bölgede kaybolduğunu ve bu malzemelerin koruma altına alınmadığından yakınmıştır. İngiliz temsilci, bu olayın öncesinde de kendileri için Tiflis’ten sevk edilen malzemelerin, Erzurum’dan Türk sınırına gönderdikleri araçlara asla ulaşmadığını da ifade etmiştir.³⁶ İngilizlerin, Erzurum’da bulunan personeline hiçbir malzemeyi ulaştıramamasına³⁷ karşılık Türk ordusuna ait olan silah ve

³³Dursunoğlu, a.g.e., s. 41-42.; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev., Cemal Köprülü, TTK Yayını, Ankara 2011, s. 44.

³⁴ *Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)*, a.g.e., s. 25-26.

³⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK Yayını, Ankara 2011, s. 588-589.

³⁶ Rawlinson, a.g.e., s. 224.

³⁷ Rawlinson, koruma altında ve şartlı olarak gönderilmesi gereken bu malzemeler için “*Sonuç beklediğim gibi oldu*” diyerek Ermenilerin elindeki bölgede, kendilerine ait olan bu malzemelerin kaybolduğunu belirtmektedir. Bkz. Rawlinson, a.g.e., s. 224.

cephaneyi aynı bölgeden göndermek istemeleri, gerçek niyetlerini ortaya koymaktadır.

4. Kazım Karabekir ve Alfred Rawlinson Arasındaki Silah Mücadelesi

Yarbay Rawlinson, Türk-Rus sınırında kendi şefi olan General Beach ile bir araya geldikten sonra birlikte Erzurum'a dönmüşler ve 4 Haziran'da Kazım Karabekir Paşa ile bir görüşme yapmışlardır.³⁸ İngiliz yarbay bu görüşmede, silahsızlanma için takip edilecek yöntemlerin konuşulduğunu ve Karabekir Paşa'nın da bu yöntemlerin uygulanmasına hazırlıklı olduğunu belirtmiştir.³⁹ Bu görüşmede Rawlinson'un, teslim olunacak silah ve mühimmatın şimendifer ile Sarıkamış'a oradan da Batum'a nakli isteği üzerine, Karabekir Paşa, "*Rawlinson'a müteşekkirim. Bizi Trabzon'a nakliyat gibi masraf ve zahmetten kurtardı*" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Rawlinson, Ermenilerin kendi bölgelerindeki bozuk demiryolunu bir hafta içinde onaracakları bilgisini de vermiştir.⁴⁰ Kazım Karabekir'in silah sevkiyatının Ermeni topraklarından yapılması için yaptığı bu açıklamasını, silah ve mühimmat üzerine kurguladığı oyunun bir parçası olarak görmek gerekir.

Eğitimci ve siyasetçi Cevat Dursunoğlu, "Milli Mücadele'de Erzurum" adlı eserinde Rawlinson'un silah toplama faaliyetleri hakkında şu açıklamayı yapmıştır: İngiliz Yarbay, ordu silahlarının mekanizmalarını talep etti. Bu silahların paketlenmesi ve Ermenistan'a gideceği bilgisi halk arasında yayılması sebebiyle, halktan bir heyet Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne giderek ayaklanacaklarını bildirdiler. Dursunoğlu bu ortamda, Rawlinson'dan Erzurum'da yayın yapan Albayrak Gazetesi adına bir görüşme talep ederek yaklaşık iki saat görüşmüştür. Bölgedeki Ermeni zulmünü Rawlinson'a anlatan Dursunoğlu, halkın yurdunu savunacağını ve Kazım Karabekir'in bu işin önünde olmadığını, yapılan faaliyetlerin gizli bir teşkilat bünyesinde yürütüldüğünü belirterek onu şüpheye düşürdüğünü ifade etmektedir.⁴¹

³⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz* adlı eserinde bu görüşmenin 2 Haziran'da olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Kazım Karabekir *İstiklal Harbimiz* s. 47.

³⁹ Rawlinson, a.g.e., s. 224.

⁴⁰ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 44.

⁴¹ Dursunoğlu, a.g.e., s. 59-62.

Lord Kinross “Atatürk-Bir Milletın Yeniden Doğuşu” adlı eserinde, silah ve cephaneyi toplanması ile ilgili olarak, Erzurum’dan silah ve cephaneyi taşıyacak olan tren arızalarının aylarca sürmesi sebebiyle, Rawlinson’un silah ve mühimmat taşımak için deve kervan kafileleri düzenleyip dağ yollarından Trabzon limanına sefer düzenlediğini belirtmiştir. Bu eserde İngiliz temsilcinin adamlarının, Trabzon’da yeni toplar ve cephanelerle dolu gizli silah deposu bulduklarını ve Türklerin bu cephaneyi bildirmeyi unuttuklarını da ifade etmiş ayrıca bu cephanelerin Çar’a bağı olan Ruslar tarafından saklandığını, İngilizlerin bunlara ulaşamadığını ve daha birçok gizli depo olması gerektiğini açıklamıştır.⁴²

General Beach’in Erzurum’dan Kars’taki karargahına dönmesinin ardından, Rawlinson da 8 Haziran’da Trabzon’a gitmiştir.⁴³ Burada kendi ekibine katılmak için gelen takviye grup ile geri dönecektir ancak Rawlinson, Trabzon’da silah arama ve denetim faaliyetlerinde bulunmuş ve 300 adet topun denetlemesini yaptıktan sonra, şehrin sahilinde otomobil ile gezintiye çıkmıştır. Şehre çok yakın kapalı bir vadide çok sayıda cephaneyi ve kırkın üzerinde modern tipte top bulan Rawlinson, Türk yöneticilerinin bu cephaneyi ve topları için “gözümüzden kaçtı” dediklerini hatıratında ifade etmiştir.⁴⁴ Rawlinson’un Trabzon’a gelerek gezinti sırasında gizlenmiş silah ve cephaneyi bulması, kendisi açıklamasa da İngiliz istihbaratının etkili bir çalışma yaptığını ortaya koymaktadır.

Kazım Karabekir “İstiklal Harbimiz” adlı eserinde, Rawlinson’un Trabzon’a gittiğini öğrenince “Halbuki Van’a sonra da Tiflis’e gideceğini söylüyordu” açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Karabekir Paşa, Rawlinson’un bu gidip gelmelerini askeri birliklerin durumunu yerinde görmek için yaptığını da belirtmiştir. Kazım Karabekir, bu sırada Paris Konferansı’nda doğu vilayetleri için kabul edilebilecek olumsuz bir teklife karşılık, halkın silahla karşılık vereceğini Beach ve Rawlinson’un anladığını da eserinde ifade etmiştir.⁴⁵ Karabekir Paşa’ya, Van’a ve Tiflis’e gideceğini söyleyen Rawlinson’un Trabzon’a gitmesi, onun istihbarat bilgilerine göre hareket etmekte olduğunu göstermektedir.

⁴² Kinross, a.g.e., s. 247.

⁴³ Kazım Karabekir, Rawlinson’un Trabzon’a gidiş tarihini 6 Haziran olarak belirtmektedir. Bkz. Kazım Karabekir İstiklal Harbimiz s. 47

⁴⁴ Rawlinson, a.g.e., s. 226.

⁴⁵ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 47-49.

Bu süreçte Trabzon'dan Erzurum'a gelen İngiliz temsilci Farrell ve yanındaki bir yüzbaşı, 15. Kolordu Komutanlığına 12 Haziran 1919 tarihinde Fransızca bir mektup vermiştir. Farrell mektubunda, Türk silah ve cephanesinin Sarıkamış'a gönderilmesi, Rus mermilerinin de Trabzon'da toplanması görevinin olduğunu belirtmiştir. Oysa Karabekir Paşa, Trabzon'daki sürgü kolu ve kama gibi malzemeleri, Erzurum Kalesi'nde tutulmak üzere gönderilmesini istemiştir. İngilizlere de *"Sevk için Erzurum'da toplatıyorum"* açıklamasını yapmıştır. Paşa hatıratında, bu mermilerden Erzurum'da da çok miktarda olduğunu ve bunların mevcut Rus toplarıyla kullanılacağını belirtmiştir. Ayrıca, *"Erzurum Kongresi'ne kadar bu İngiliz memurlarıyla eğlendik durduk"* ifadesini kullanmıştır. Kazım Karabekir, kendisine yapılan bir başka ziyareti, yine *"İstiklal Harbimiz"* adlı eserinde açıklamıştır. Yarbay Rawlinson, Amerikalı bir teğmen ve Denikin ordusundan bir Rus albayı ile 29 Haziran'da kendisini ziyarete gelmişlerdir. Bu görüşmede, ziyaretçiler arasında yaşanan bir tartışma Karabekir Paşa'yı memnun etmiştir. Rawlinson iki gün sonrasında Paşa'ya *"Keratalar Bolşevik mi nedir? Ben iş görsünler Denikin ordusuna mühimmat bulsunlar diye getirdim. Onlar başka şeyler hazırlıyor"* sözlerini ağzından kaçırmıştır.⁴⁶

Rawlinson daha sonraki günlerde, silah ve mühimmat stoklarının listelerini çıkarmaya devam etmiş ve çok miktarda kama bloğu, makinalı tüfek ile mekanizma paketleyip bir kısmını deve kervanlarıyla Trabzon'a göndermiş, diğer kısmını ise demiryolu tamirinin (Erzurum-Kars demiryolu) bitmesi sonrasında gönderilmek üzere trenlere yükletmiştir.⁴⁷ Akademisyen Selçuk Ural *"Mütareke Döneminde İngiltere'nin Ermenistan'ı silahlandırması"* adlı eserinde, İngilizlerin Ermenistan yoluyla sevk etmek istediği Türk silah ve mühimmatının bir bölümünün kesinlikle Ermeni ordusunun güçlendirilmesinde kullanılacağını açıklamaktadır.⁴⁸ Erzurum askeri depolarındaki silah ve mühimmatın bir kısmının Trabzon yoluyla gönderilmesi, diğer bir kısmının ise özellikle Ermeni

⁴⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 49, 68. Bu ziyarette, Rawlinson'un *"Amerikalıların işi ceplerini dolarla doldurmaktır"* sözüne karşılık Amerikalı teğmenin *"İngilizlerin işi de bütün dünyayı yutmaktır! Burada ne arıyorsunuz?"* sözüyle karşılık vermesi, Rawlinson'u kızdırmıştır. Kazım Karabekir ise *"Bu dalaşmaya memnun oldum"* ifadesini kullanmıştır.

⁴⁷ Rawlinson, a.g.e., s. 228.

⁴⁸ Ural, a.g.m., s. 734.

bölgesinden sevk edilmesi için tren yolunun açılmasının beklenilmesi, araştırmacıların üzerinde durulması gereken bir konudur.

Yarbay Rawlinson, bu sırada Milli Mücadele'yi başlatmak için Erzurum'da toplanan delegeler üzerinde de etkili olmaya çalışmıştır. Heyet üyelerine karşı halkı kıskırtmak, Mustafa Kemal Paşa'yı pasif duruma düşürmek ve İngiliz mandasının kabulüne ortam hazırlamak gibi faaliyetlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır.⁴⁹ İngiliz temsilci, Türk milli direnişi için yapılacak kongrenin 10 Temmuz'da toplanacağını öğrenince, bu toplantıların yapılmaması için 9 Temmuz günü öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa⁵⁰ ile görüşmüş ancak Paşa'nın tepkisiyle karşılaşmıştır.⁵¹ Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da Kolordu Komutanlığını ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ziyaret ederek yapılacak kongrenin⁵² hazırlıkları üzerine görüşmelerde bulunmuştur.⁵³

Bu gelişmeler devam ederken Kazım Karabekir Paşa, General Beach ve Rawlinson görüşmesinde teslimi kararlaştırılan silah ve cephanenin, Sarıkamış-Batum yönündeki nakliyesini sürekli geciktirmeye çalışmıştır. Sevkiyatın yapılacağı şimendiferin tamiri tamamlanınca, bu sefer Tiflis-Batum hattında güzergahın uygun olup olmadığını ya da tehlike durumunu belirlemek için bir subay göndererek öğrenmek istemiştir. Zaman kazanmaya çalışan Karabekir Paşa, “ *Sonunda komediye oynayacağım*” diyerek gerçek niyetini ortaya koymuştur.⁵⁴ Erzurum'da bu süreç devam ederken, Ermeniler sürekli olarak Türk tarafına saldırılarda bulunmaktaydı. Kazım Karabekir Paşa, 30 Haziran

⁴⁹ Yavuz Özdemir, *İngiliz Yarbayı Rawlinson'un Erzurum'daki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990, s. 82.

⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa Bolşevik ihtilalini gerçekleştiren ve yeni kurulan Sovyet Devleti ile ittifaka yönelmiştir. Bu dostluk, Mustafa Kemal'in deyiimiyle “*Tabii şartlardan doğan*” bir yakınlaşmaydı. Her iki taraf da İngiltere ve diğer birleşik güçlere karşı müttefiklik oluşturmuştu. Bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Akım Yayınevi, İstanbul 2004, s. 33.

⁵¹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, TTK Yayını, Ankara 2022, s. 44-45.

⁵² Erzurum'da toplanan kongreyi önemsemeyen İngiliz Yüzbaşı Perring, Samsun'dan İstanbul'daki Yüksek Komiserliğine gönderdiği raporda, küçük çaplı bir toplantının başladığını ancak bunun da başarılı olmadığı şeklinde bilgilendirme yapmıştır. Bkz. *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Haz., Bilal N. Şimşir, TTK Yayını, Ankara 1992, s. 72-73.

⁵³ Dursunoğlu, a.g.e., s. 71-74.

⁵⁴ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 44.

1919 tarihinde Beyazıt Mevki Kumandanlığından aldığı bir telgrafta, Ermenilerin Nahçıvan Bölgesini işgal ettiklerini ve Müslümanlardan silah teslimi istendiği bilgisini almıştır.⁵⁵ Bu olay sebebiyle Rawlinson'u protesto eden Karabekir Paşa, ondan "*Kafkasya'da İngiliz kıtaatı kalmadı elimden bir şey gelmez*" cevabını almıştır.⁵⁶

Kazım Karabekir Paşa'dan, Ermenilerin sınır boyunca Müslümanlara saldırılarda bulundukları şikayetini alan İngiliz temsilci, sınır Kürt ve Tatarları (Türkmenler) arasında neler olduğunu görmek için rapor hazırlayacağını⁵⁷ ifade ederek 3 Temmuz'da bir dekovil ile Türk-Ermeni sınırına gitmiştir. Erzurum'dan 60-70 mil sonra Dağlar Boğazı'na geldiklerinde iki bin ton kadar kayanın demiryolunu kapattığını gören İngiliz temsilci, durumu Karabekir Paşa'ya bir mektup yazarak bildirmiştir. Buradan Kars'taki Ermeni karargahına giden Rawlinson, Ermeni Ordu Komutanı ve üç general ile bir mülakatta bulunmuştur. Ermeni subaylar, kendisinden Tatar Müslümanlarının silahtan arındırılmasını istemişler ve bunun da ancak güç kullanılarak yapılabileceğini belirtmişlerdir.⁵⁸

Rawlinson'un 9 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden sonra yaklaşık iki hafta boyunca sınır bölgesinde; Hüseyin Bey, Ömer Ağa, Eyüp Paşa, Bekir Bey gibi Kürt liderleriyle görüşmelerde bulunmuştur. İngiliz temsilci bu görüşmelerde; Kürtlerin geleceğine yönelik siyasi düşüncelerinden, Türk ve Ermeniler ile olan ilişkilerinden söz edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Eyüp Paşa'nın kendisine, Ermenilerin Müslümanlara yaptığı korkunç işkence ve mezalimi de anlatmıştır. Sınır bölgesindeki gezilerinde Zivin'deki kampa sıklıkla gidip gelen Rawlinson, burada tren yolunun açık olup olmadığını kontrol etmekte ve Erzurum'dan gelecek olan silah dolu tren yükünün devredileceği Ermeni trenlerinin sınıra gelmesini beklemiştir.⁵⁹

Sınır bölgesindeki ziyaretlerinden Zivin kampına 24 Temmuz akşamı gelen Rawlinson, Erzurum'dan gelecek olan silah yüklü trenden, Ermeni trenlerine aktarma yapılabilmesi için Kazım Karabekir Paşa'dan izin verilmesini ve silah

⁵⁵ İngilizler, Kars'ta olduğu gibi Nahçıvan'ı da Ermenilere hediye etmiş oldular. Bkz. İbrahim Ethem Atnur, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine kadar Nahçıvan (1918-1921)*, TTK Yayını, Ankara 2001, s. 180, 191-192.

⁵⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 69.

⁵⁷ Rawlinson, a.g.e., s. 228.

⁵⁸ Rawlinson, a.g.e., s. 230-236.

⁵⁹ Rawlinson, a.g.e., s. 254-255, 258.

taşımasını yapacak olan Türk askerlerinin tedarikini talep etmiştir. Karabekir Paşa ise 25 Temmuz akşamı *“Silah ve cephanenin sınırdan geçirilmesi yetkisine sahip olmadığı”* bilgisini vermiştir. Bunun zerine Rawlinson, Karabekir Paşa’ya bu durumun Mütareke hükümlerine aykırı olduğunu ve bu kararda diretilmesi halinde Mütareke’nin sona ereceğini bildirmiştir. İngiliz temsilci, 26 Temmuz’da Zivin’deki kampta bulunduğu sırada, sınıra gelmiş olan silah ve cephane yüklü trenin haydutlar tarafından müsadere edildiğini, tüm malzemelerin dağlık araziye kaçırıldığını öğrenmiş ve Kazım Paşa’dan da gelen mektup ile halkın trene el koyduğu bilgisini almıştır. Bu gelişmelerden sonra İngiliz temsilci aynı gün akşamı Erzurum’a dnmştir.⁶⁰ Görüldüğü gibi Rawlinson, Erzurum’dan gelecek olan silah yüklü trenin boşaltılmasını Türk askerleriyle yapmak istemiştir.

Bu durum, *“Türk İştiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)”* adlı eserde de açıklanmıştır. Mondros Mütarekesi gereği Osmanlı ordusunun Erzurum’daki silahlarının toplanması görevini İngiliz temsilci Rawlinson slenmiştir. Erzurum-Sarıkaşı demiryolu hattının tahrip edilmiş kısımları Ermeni işçileri tarafından yapılmakta ve silah sevki Ermenistan üzerinden gerçekleştirilecektir. Silah ve mühimmatın Ermenistan üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılması Doğu halkında telaş ve heyecana yol açmış, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden bir heyet 15. Kolorduya ve Rawlinson’a başvurarak silah sevkiyatının Ermenistan’dan yapılmamasını istemiştir. Ancak silahları taşıyan tren, sınır yakınlarında köylülerce durdurulup muhafızları bağlanarak silah sandıkları dağlık bölgeye taşınmıştır. Bu silahlar ertesi gün 12. Tümen Komutanlığınca toplanıp tekrar Erzurum’a gönderilmiştir.⁶¹

Kazım Karabekir Paşa *“İştiklal Harbimiz”* adlı eserinde Rawlinson’un talep ettiği cephane sevkiyatını, planlamasından uygulamasına kadar geniş olarak açıklamıştır. Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi’nin devam ettiği bu günlerde İngiliz temsilcinin Zivin’den gönderdiği telgraf üzerine, kendi tabiriyle bir *“komedi”* hazırlamıştır. Kazım Karabekir, daha önce hazırlanan trene lüzumsuz sürgü kolu ve kamalar yükletip hududa göndermiş, Ermeni trenlerinin de hududa sokulmaması talimatını vermiştir. Paşa, 26 Temmuz’da gerçekleşen bu durum için birkaç subayın köylü kıyafeti giyerek, çevreden bulacakları köylülerce trene hücum edilip silah ve cephanenin dağlara kaçırılması emrini

⁶⁰ Rawlinson, a.g.e. s. 267-268; 271-272.

⁶¹ *Türk İştiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921)*, a.g.e., s. 26-27. Ayrıca bkz. Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. II, M.E.B Yayını, İstanbul 1991, s. 80

vermiştir. Kazım Karabekir, yaptığı plan dahilinde aynı gün Erzurum ve Pasinler Müdafaa-i Hukuk heyetlerine haber göndererek halkın ayaklandırılıp, *“Silahlarımızın trenle gittiğini gördük. Ermeniler katliam yaparken biz buna razı olamayız”* diye hükümete ve kendisine başvuruda bulunmalarını istemiştir. Erzurum’da toplanan kongreden de *“silah verilmez”* diye milli bir kararın çıkarılmasını istemiştir. Karabekir Paşa, Rawlinson’a 26 Temmuz’da bir telgraf göndererek Ermenilerin sınır ötesindeki İslam ahalisine yaptığı zulüm ve katliamı hatırlatmış, ayrıca sürgü kolu ile kamaların trenle gönderilme haberinin halkı galeyana getirdiğini, silahların Ermeni dahiline gönderilmesinin pek çok dedikodu ve müracaatlara sebep olduğunu belirtmiştir. Bu zor durumdan dolayı, silah ve mühimmatın trenle sevki olmayacağı gibi karadan Trabzon’a gönderilmesinin güçlüğü sebebiyle, barış imzalanmasına kadar Erzurum’da depolanmasının uygun olacağını Harbiye Nezaretine yazdığını İngiliz temsilciye de bildirmiştir.⁶²

Kazım Karabekir, kendi aleyhine gelişen bu durumu milli bir zemine taşımak için ahaliden bir heyetin kendisini ziyaret etmesini organize etmiştir. Gelen heyete, silahları vermediğini ancak bu engellemeyi halkın üstlenmesinin şerefli bir iş olacağını belirtmiştir. Ayrıca heyete *“Rawlinson’a gidiniz ve deyiniz ki bir taraftan hudut boylarında Ermeniler İslamları kesiyor, bir taraftan silahlarımızı istiyorsunuz. Sulhumuz akit edilip mukadderatımız belli olmadan azgın Ermenilerin karşısında tek bir fişek bile veremeyiz diyeceksiniz”* demiştir. İngiliz temsilciyi ziyaret eden bu halk heyeti ile yaşanan tartışmada, Rawlinson’un *“Size namus sözü veriyorum. Erzurum’u katiyen Ermenilere verdimem. Yalnız bir parça yer vermekle işi kurtarırım”* açıklaması,⁶³ görevinin arkasındaki asıl gerçeği ortaya çıkarmıştır.

Karabekir Paşa, 27 Temmuz’da Rawlinson’a yeni bir tezkere yazarak bu olayı açıklamıştır: Bir gün önce Taşkesen (Zivin) istasyonu yakınında sürgü kolu ve kamaların bulunduğu vagonlara gelen kişilerin çevre tepelerde bulunan üç dört

⁶² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 94-95. Ayrıca bkz. Rawlinson, a.g.e., s. 94.

⁶³ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 97-98. Ayrıca bkz. Bu süreçte, Ermeni Devleti ve halkının siyasi gelişmeler üzerine olan düşüncelerini, General Ali Fuat Cebesoy şöyle açıklamaktadır: Ermeni halkının ise Bolşevikliğe yaklaşımının diğer milletlere göre daha fazla olduğu ve ülkelerinin Türk-Müslüman devletleri ile çevrili olması sebebiyle de Türkler ile anlaşma taraftarıdır. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982, s. 10.

yüz kişinin de desteğiyle subayları bağladıklarını, vagonları Saydeli'ye sevk edip silah sandıklarını dağlara taşımışlardır. Sonrasında ise müfrezelerce takibatın sürdürülüp, bulunan malzemelerin Hızırilyas istasyonunda toplanmaya başladığı bilgisini vermiştir. Kazım Karabekir'in bu tezkeresini okuyan Rawlinson *"Karabekir yamanmış, aylardan beri bizi oynattı. Her şey onun kafasından çıkıyor. O burada kaldıkça bizim bir halt edeceğimiz yok"* demiştir. Karabekir Paşa, bu sözleri irtibat subayı aracılığıyla öğrenmiştir.⁶⁴

Karabekir Paşa, silahların teslimini geciktirmek için almış olduğu tedbirlerle üç ay zaman kazanmıştır. Sevkiyatın Ermenistan-Gürcistan yoluyla Batum'a sevkini engellemek için geceleri yarıları yıktırarak, durumun yağmur ve fırtına sebebiyle meydana geldiğini raporlarında belirtmiştir. Cephane taşıyan trene hücum eden köylü kılığındaki subayların sevkiyatı geri döndürdüğünü, bir müddet daha zaman kazanmak için Erzurum Kalesi dışındaki hendekleri su ile doldurup silah ve cephaneleri bu hendeklere atıp üzerlerini toprak ile örterek imha etmiştir. Rawlinson'un, bu hendeklerdeki cephaneyi imha etmek için *"ateşlemek"* teklifini de Paşa, halkın heyecanına sebep olacağı gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁶⁵

Bu gelişmelerin ardından Rawlinson, 27 Temmuz'da Kazım Karabekir'i ziyarete gitmiş ve *"Bu ne hal"* diyerek söze başlamıştır. Yaşanan olayın İngilizlerin gözü önünde olması sebebiyle bunun bir oyun olduğunu düşünmediğini söylemiş ancak kendisine gelen heyetin *"Silah işine karışmayız"* demesini Karabekir Paşa'nın önüne koymuştur. Karabekir Paşa bu konuda çok daha dikkatli olup; bir halk heyetinin kendisine geldiğini, silahların gönderilmesine tehdit ile karşılık verdiklerini ve bunlardan korkulması gerektiğini söylemiştir. Rawlinson da şaşırmış görünerek *"Ne belalı bir vazifeye düştüm"* diyerek geri adım atmıştır. Daha sonra ise Türkler için *"manda"* sohbetine girmişlerdir.⁶⁶

Rawlinson, silah konusunda bir direniş başlatıp Karabekir Paşayı vurdurmak ve *"Erzurum Erzurumlularındır"* propagandasıyla harekete geçmiştir. İngiliz Yarbay daha da ileri giderek Kolordunun iki alayının isyan ettiği yönünde halkı ayaklandırmaya çalışmıştır. Durumu öğrenen Karabekir Paşa *"Türk Yılmaz"* sözleriyle büyük bir levha yazdırarak dairesine astırmıştır. Erzurum'dan ayrılma hazırlığında olan Rawlinson, Karabekir'i ziyarete geldiğinde, Erzurum'da işinin

⁶⁴ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 99.

⁶⁵ Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, a.g.e., s. 54.

⁶⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, a.g.e., s. 99-100.

kalmadığını ve buradan gideceğini ancak bu gidişinin savaş ilanı olduğunu söylemiştir. Karabekir Paşa ona: *“Erzurumlular beni başka bir yerde vurmaz, Erzurum’da da vurmaz. İngiliz halkı, silahlarımızı toplayarak bizi Rum ve Ermenilere katlettireceğinizi bilmiş olsalardı, sizi buradan alırlar ve yöneticilerinize bu yetkiyi vermezlerdi. Trabzon’a yüz direnavt (diretnot) getirtecekmışsiniz, biz hepimiz birer direnavt olmaya kararlıyız. İşte o nedenle bu yazıyı (Türk yılmaz) her Türk boynuna asacaktır”* açıklamasını yapmıştır. Karabekir Paşa, kendisine Erzurum Kongresi kararından bir adet vererek, artık yapılacak bir işlerinin kalmadığını ve dostça ayrılık teklifini yapmıştır. Rawlinson da gerginliği bırakarak görüşmeden ayrılmıştır.⁶⁷

Harbiye Nazırlığı ile yapılan resmi yazışmalar, İngiliz görevlilerinin bu konuda ne kadar ısrarcı olduklarını gösterdiği gibi Ermeni bölgesi sınırındaki gelişmelerin arka planında çok daha farklı amaçların olduğunu da göstermektedir. Bu yazışmaların bir kısmının burada açıklanması, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Onbeşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa 27 Temmuz 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği şifrede, Erzurum’dan gönderilen kama ve sürgü kollarının Ermeni bölgesine gönderileceğini öğrenen Horasan ve Livin(?) ahalisinin galeyana geldiğini belirtmiştir. Bu ahalinin, 26 Temmuz’da eslihanın bulunduğu treni Taşkesen istasyonunda durdurarak silah sandıklarını zorla aldıklarını ve bu silahların kurtarılması için müfreze çıkarıldığını da açıklamıştır. Harbiye Nezareti’ bu şifreye karşılık 29 Temmuz’da verdiği cevapta ise ilgili silah ve cephanenin Trabzon yoluyla yapılmasını rica etmiştir.⁶⁸

Kazım Karabekir, 27 Temmuz’da harbiye Nezareti’ne gönderdiği ikinci şifrede ise Kaymakam Rawlinson’un hududun Zivin mıntıkasında *“Kah bizim tarafa kah Ermeniler tarafına geçmekte”* olduğunu ve hududun öte tarafında tetkik yaptığını, sürgü kolu ve kamaların trenle Batum’a sevki için hudutta tertibat aldığını ayrıca kendisinin hududa gitmeden önce *“Düzenli askeri bulunmayan Ermenilerin yağmacılardan meydana geldiğini ve Kars çevresinde kırk bin Müslümanın kötülük yapılmak üzere toplandığını”* belirtmiştir.⁶⁹ Bu gelişmeler üzerine Harbiye

⁶⁷ Karabekir, *İstiklal harbimizin Esasları*, a.g.e., s. 107-108.

⁶⁸ Milli Savunma Bakanlığı, Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi(ATASE)*, Türk İstiklal Harbine ait Belgeler, Sayı 10, Aralık 1954, Vesika 243.

⁶⁹ ATASE, a.g.e., S. 7, Mart 1954, Vesika 149.

Nezaretinin 31 Temmuz'da General Milne'ye gönderdiği şifrede, Ermeni içerisinden sevki düzenlenen sürgü kolları ve kamaların ahali üzerinde galeyana sebep olduğunu ve bu silahların Sulh Konferansı (Paris Barış Konferansı) sonucuna kadar Erzurum'da muhafaza edilmesi belirtilmiştir.⁷⁰

Karadeniz İngiliz Ordusu Başkumandanı General Milne, gelişmeler zerine 2 Ağustos 1919 tarihinde 3503 numaralı tahrirat ile Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırlığına resmi başvuruda bulunmuştur. Bu yazışmada, Onbeşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın mütareke şartlarını uygulamaktan geri durduğunu ve Batum'a gidecek birinci esliha teslimatına müsaade etmediğini belirtmiş, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın tevkifi için tedbirde bulunmadığı gibi teşriki mesaisinin de yakından devam ettiğini bildirmiştir.⁷¹ Harbiye Nazırlığı, General Milne'nin şifresine 7Ağustos 1919 tarihinde cevap vermiştir. Yapılan açıklamada, Ermenilerin o bölgede Müslümanlara karşı başlattıkları katliamdan dolayı bu silahların Ermeni arazisine bırakılamayacağı ve Kars üzerinden sevkiyatının yapılamayacağı, eslihanın Erzurum'da muhafaza edilerek Kazım Karabekir Paşa'nın Rawlinson ile görüşüp, sevkiyatın Trabzon üzerinden yapılması emrinin verildiği ifade edilmiştir.⁷² General Milne'nin Harbiye Nazırlığına bu başvurusu zerine, Harbiye Nazırlığından Kazım Karabekir'e gelen 9 Ağustos tarihli telgrafta, Paşa hayli tepki göstererek *"Dahiliye Nezareti'nin pışlığına Harbiye Nezareti tüy dikeyor ki görmeyen gözler, duymayan dimağlar işi daha iyi fark etsinler"* demiştir. Paşa'ya gelen bu telgrafta, sürgü kolları için Kaymakam Rawlinson ile görüşülerek Batum veya Trabzon üzerinden nakliyesine hemen başlanılması istenilmiştir. Karabekir Paşa, bu telgrafta 10 Ağustos'ta verdiği cevapta Rawlinson ile görüşülerek gereken açıklamanın yapıldığını ve sevkiyat sırasında yaşanan olumsuzlukları Harbiye Nezaretine bildirmiştir. Bu cevap dahilinde sürgü kolu ve kamaların sevkine teşebbüs edilirse vahim sonuçların meydana geleceğini, cephanenin yağma edileceğini ve bu malzemelerin Erzurum'da muhafaza edilmesini rica etmiştir.⁷³

Kazım Karabekir'in Harbiye Nezaretine gönderdiği 31 Ağustos 1919 tarihli raporunda, Ermeni Taşnak Cemiyetinin Revan ve Aras'ta bir tek Müslüman bırakılmamasına karar verdiğini ve Müslümanları ifna (yok) etmek için bir komite kurduklarını ayrıca Kars, Sarıkamış ve Iğdır yörelerinde İslamlara

⁷⁰ ATASE, a.g.e., S. 10, Aralık 1954, Vesika 245.

⁷¹ ATASE, a.g.e., S. 3, Mart 1953, Vesika 49.

⁷² ATASE, a.g.e., S. 10, Aralık 1954, Vesika 247.

⁷³ Karabekir, İstiklal Harbimiz, a.g.e., s. 118-121.

yapılan mezalimin son dereceye geldiğini belirtmiştir.⁷⁴ Bu gelişmeler üzerine Harbiye Nazırı Süleyman Şefik, 31 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği mektup ile Erzurum bölgesinde oluşan galeyan karşısında Kolordunun silah, sürgü kolları ve kamaların Ermeni bölgesinden sevkini yapılmayıp Kolordu Komutanlığı Fırka Merkezinde muhafazası Makamı Saadet'e arz olunmuştur.⁷⁵

Rawlinson hatıratında, Erzurum'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa ile 6 Ağustos'ta bir görüşme yaptığını, Paşa'nın konferans (Erzurum Kongresi) sonucunda alınacak kararlardan kendisine bilgi vereceğini ifade etmiştir.⁷⁶ Mazhar Müfit Kansu'nun "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber" adlı eserinde, İngiliz temsilcisi, M. Kemal Paşa'ya yol kapanmaları, yarma yıkılmaları, hat bozulmalarının sonu gelmediğini anlatmış ve ondan yardım istemiştir. Mustafa Kemal Paşa⁷⁷ *"Bu silahlar milletin malıdır. Millet bunları vermeyecektir. Bununla beraber Kazım Karabekir Paşa hazretleri nezdinde hususi surette bir kere teşebbüste bulunur ve müracaatınızdan bahsederim"* cevabını vermiştir.⁷⁸

Yavuz Özdemir yaptığı tez çalışmasında, İngiliz temsilcinin Türk ordusu ve halkı üzerinde baskı, blöf ve tehdit gibi yıldırma hareketlerine başvurduğunu; ordu ve sivil kuruluşları birbirine düşürmenin yanı sıra ordu ile halkı karşılıklı çatışma ortamına çekmeye çalıştığını ifade etmiştir.⁷⁹ Akademisyen Selçuk Ural'a göre Osmanlı yönetiminin kendi Kolordusu ile yaşadığı bu durum-Devlet yönetiminin 15. Kolordu'dan silah teslimi istemesi ve Kolordu'nun da hükümet kararına tepki göstermesi-ender görülen bir olaydır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin

⁷⁴ ATASE, a.g.e., S. 9, Eylül 1954, Vesika 200.

⁷⁵ ATASE, a.g.e., S. 10, Aralık 1954, Vesika 254.

⁷⁶ Rawlinson, a.g.e., s. 269.

⁷⁷ Mustafa Kemal Atatürk "Nutuk"ta, İtilaf Devletlerinin Anadolu'da kurmayı planladığı Ermeni devletinin kesinlikle kabul edilmeyeceğini Rawlinson'a ifade etmiştir. Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. III, M.E.B Yayını, Ankara 1987, s. 1067-1068.

⁷⁸ Kansu, a.g.e., s. 47-49.

⁷⁹ Özdemir, a.g.e., s. 16. Ayrıca bkz. Ali İhsan Sabis İngilizleri şöyle tanımlamıştır: Ülkelerini koruyan milletleri savaş suçlusu olarak görmenin yanı sıra koşulsuz teslimiyete kadar onlara şiddet gösterme alışkanlığındadırlar. Sabis, a.g.e., s. 344.

dış işlerini yürüten Damat Ferit Paşa'nın bu politikasının, bundan önceki politikalarına benzerlik gösterdiği yönündedir.⁸⁰

5. Rawlinson'un Erzurum'dan Ayrılması ve Üstlerine Rapor Sunması

Alfred Rawlinson, Türk ordusunun silah ve mühimmatının toplanmasında yaşadığı başarısızlık üzerine, İstanbul'dan aldığı haberle dönüş hazırlığına başlamış ve 6 Ağustos'ta Kazım Karabekir ile bir görüşme yaparak dostça vedalaşmıştır. 7 Ağustos sabahı ise kafilesi ile birlikte Erzurum'dan, Sarıkamış-Tiflis yoluyla ayrılmıştır. Tiflis'te iken daha önce Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı "*Milli Pakt*" (Erzurum Kongresi kararları) nüshasını⁸¹ tercüme ettirmiş ve General Beach ile paylaşmıştır. Yarbey Rawlinson, rapor sunmak üzere İstanbul'a çağırılmış ve Karadeniz yoluyla 14 Ağustos'ta İstanbul'a ulaşmıştır.⁸² İngiliz temsilci İstanbul'da Beyoğlu'nda bulunan Genel Karargaha, doğu vilayetleri ve sınırlardaki gelişmeleri kapsayan bir rapor sunmuştur. Karargah yetkilileri de en çabuk yol ile İngiltere'ye gidip, Savunma ve Dışişleri bakanlıklarına rapor vermesini istemiştir.⁸³

Rawlinson, İngiltere Savunma Bakanlığı'na sunduğu raporda Türklerin silahsızlanma ve ordularının terhisini kabul etmemelerinin ani bir karar olmadığını, bunu Erzurum Kongresi üyelerinin kabullendiğini ve Milliyetçi Parti'nin (Kongre Heyeti) hedef politikası olduğunu belirtmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na verdiği raporda ise Mustafa Kemal'in emellerinin, Sultan Hükümeti'ne karşı bir ihtilal hareketi içinde olmasının yanı sıra sivil halkın, askeri unsurların hareket tarzları ve maneviyatı üzerine görüşlerini bildirmiştir. Curzon'un Rawlinson ile konuşması daha çok Mustafa Kemal Paşa'nın ihtilal hareketini organize edip edemeyeceği ve nihai hedefinin ne olacağı hakkında olmuştur. İlgili bakanlıklara raporlarını sunan Rawlinson, yeniden İstanbul'a görevlendirilmiş ve mümkünse Mustafa Kemal Paşa'yı tekrar görerek onun

⁸⁰ Ural, a.g.e., s. 731.

⁸¹ Rawlinson, Ortadoğu Hatıralarım adlı eserinde bu milli pakt metninin telgraf ile hududa gönderileceğinden söz etse de Kazım Karabekir bu mukarrerat (alınan kararlar) belgesini kendisinin verdiğini belirtmektedir. Bkz. Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, a.g.e., s. 108.

⁸² Rawlinson, a.g.e., s. 274-276.

⁸³ Rawlinson, a.g.e., s. 276-277.

hedeflerinin ne olduğunu ve partisinin barış için ne gibi şartlar umduğunu öğrenmesi talimatı almıştır.⁸⁴

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusunun Trabzon ve Erzurum bölgelerindeki askerlerinin terhisi, silah ve cephanesinin toplanması faaliyetlerinin arkasındaki düşünce, Türk ordusunun gücünü yok etmenin yanı sıra özellikle Ermenilerin güçlendirilerek bölgede üstünlüğü ele almalarını sağlamaktı. İngiliz temsilcinin Erzurum'da bulunduğu sürede, Ermeni bölgesine yaptığı ziyaretlerde üst düzey sivil ve askeri yetkililerle sürekli görüşmesi ve kendisinin üstündeki şeflere bölgeden raporlar göndermesi onun gayri resmi görevinin, bölgede öngörülen Ermeni devletinin alt yapısını oluşturmak olduğunu göstermiştir. Ayrıca İngilizlerin, Erzurum'da bulunan kendi ekibine gönderdiği levazım malzemelerinin Ermeni bölgesinde kaybolması, Türk silah ve mühimmatının da yok edileceğini açıklamaktadır. Türk ordusuna ait olan silah ve mühimmatın, Ermeni bölgesinden geçirilmesinin getireceği sonuçları Kazım Karabekir Paşa öngörmüştür. İngilizlerin bu gizli planlamasını Rawlinson'un kendi hatıratında kaleme aldığı çok sayıdaki olaylar da ortaya koymaktadır.

On beşinci Kolordu'ya ait olan silah ve mühimmatın Kolordu Komutanı Karabekir Paşa tarafından İngilizlere verilmemesi, bu silahlardan faydalanmak isteyenlerin direncini kırdığı gibi Türk ordusunun gücünü korumasını ve yaklaşık bir yıl sonra Ermenilere karşı yapılacak olan savaşlarda başarılı sonuçlar alınmasını sağlamıştır. Daha da önemlisi, Doğu cephesinde Ermeniler ile sınırların belirlenmesi sonrasında askeri birlikler dahil silah ve mühimmatın önemli kısmının Batı cephesine kaydırılması, İtilaf Devletleri ve Yunanlılara karşı verilen mücadelede başarı getirmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nin 1877-78'de (93 Harbi) Ruslara karşı yaptığı savaşın öncesindeki sınırlarına geri dönmüştür.

Sonuç olarak Kazım Karabekir Paşa'nın öncülüğünde gerçekleşen silah ve cephane vermeme mücadelesi, Türk milleti ve ordularının gücüne önemli katkı sağlamıştır. Alfred Rawlinson'un Türk silah ve mühimmatının toplanmasındaki başarısızlığı, onun geri çağırılmasına sebep olmuştur. Rawlinson'un bölgede

⁸⁴ Rawlinson, a.g.e., s. 293-295.

bulunduğu sırada elde ettiği kazanç, sadece ve sadece Erzurum Kongresi karar belgesi olmuştur. Türk tarafı bu belgeyi kendisine hediye ederek Milli Mücadele'deki kararlılığını düşmanlık yapanlara göstermek istemiştir. Yaşanan gelişmelerden sonra, İtilaf Devletleri kendi kendilerine alacakları kararları Anadolu'daki milli direnişi hiçe sayarak uygulamaya koyamayacaklarını anlamış olmalılar ki bundan sonraki dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi ile dolaylı da olsa temasa geçmek zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ADIVAR Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1987.

AKBAL İsmail, *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet, Serander Yayınları*, Trabzon 2008.

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Akım Yayınevi, İstanbul 2004.

ATATÜRK Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. III, M.E.B Yayını, Ankara 1987.

ATNUR İbrahim Ethem, *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine kadar Nahçıvan (1918-1921)*, TTK Yayını, Ankara 2001.

CEBESoy Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982.

DURSUNOĞLU Cevat, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Emek Matbaacılık, Ankara 1946.

GOLOĞLU Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2011.

İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Haz., Bilal N. Şimşir, TTK Yayını, Ankara 1992.

JAESCHKE Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev., Cemal Köprülü, TTK Yayını, Ankara 2011.

KANSU Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, TTK Yayını, Ankara 2022.

KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Sinan Matbaa ve Yayınevi, İstanbul 1933-1951.

-----, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, C. 1, İstanbul 2022.

KİNROSS Lord, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

KURAT Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK Yayını, Ankara 2011.

Milli M¼cadele D¼neminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921), Haz. Nurg¼l (Akg¼l) Erdaş, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

ÖKSÜZ Hikmet-USTA Veysel, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı Hatıratı Trabzon'un Yakın Tarihi ve Yassıada Mektupları*, Serander Yayınevi, Trabzon 2018.

ÖZEL Sabahattin, *Milli M¼cadelede Trabzon*, TTK Yayını, Ankara 1991.

RAWLINSON Alfred, *Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları*, Çev. Cengiz İ. Çay, Haz. Abd¼lhaluk Çay, T&K Yayınları, İstiklal Matbaası, İstanbul 2016.

SABİS Ali İhsan, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, C. IV, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

SANDER Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, İstanbul 2012.

ŞAHİN Enis, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Araştırmaları (1917-1918)*, TTK, Ankara 2002.

TANSEL Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. II, M.E.B Yayını, İstanbul 1991.

Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Et¼t Başkanlığı Yayınları, C. 3, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi I Mondros M¼tarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

ÜNAL Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)*, Emel Yayınları, Ankara 1977.

Makaleler

ÇAĞLAYAN K. Tuncer, "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri," *Belleten*, C. LXIV, S. 240, TTK Yayını, Ankara 2001.

ÖZÇELİK İsmail, "Milli M¼cadele D¼neminde Ermeni Meselesi", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 11, Ankara 2017.

URAL Selçuk, "İngiltere'nin Mondros M¼tarekesi'nin 20. Maddesi'ne Aykırı Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 44, Ankara 2009.

Dergiler

(ATAD)

Nevzat Kalaycioğlu

Kazım Karabekir ve Alfred Rawlinson Arasındaki Silah Mücadelesi

Milli Savunma Bakanlığı, Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı, Süreli Yayınlar,
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATASE), Türk İstiklal Harbine ait Belgeler:

ATASE Sayı 3, Ankara Mart 1953, Vesika 49.

ATASE Sayı 7, Ankara Mart 1954, Vesika 149.

ATASE Sayı 9, Ankara Eylül 1954, Vesika 200.

ATASE Sayı 10, Ankara Aralık 1954, Vesika 243.

ATASE Sayı 10, Ankara Aralık 1954, Vesika 245.

ATASE Sayı 10, Ankara Aralık 1954, Vesika 247.

ATASE Sayı 10, Ankara Aralık 1954, Vesika 254.

Tezler

ÖZDEMİR Yavuz, *İngiliz Yarbayı Rawlinson'un Erzurum'daki Faaliyetleri*, Yüksek
Lisans Tezi, Erzurum 1990.